УДК
ББК
М 33

Рэкамендавана да друку
Вучоным Саветам Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі

Рэцэнзенты: доктар гістарычных навук, акадэмік *Касцюк М. П.;*
доктар гістарычных навук, прафесар *Швед В. В.;*
кандыдат гістарычных навук, дацэнт *Яноўская В. В.;*
кандыдат гістарычных навук *Лісейчыкаў Д. В.;*
кандыдат гістарычных навук *Крук У. П.*

ISBN 978-985-6740-??-?

© Матвейчык Д. Ч., 2011
© ТАА «Лімарыус», 2011

ЗМЕСТ

Пералік умоўных абазначэнняў і скарачэнняў 4
УВОДЗІНЫ 5
1. ГІСТАРЫЯГРАФІЯ І КРЫНІЦЫ: КАРОТКІ АГЛЯД 11
1.1. Гістарыяграфія 11
1.2. Крыніцы 13
2. ПРЫЧЫНЫ ЭМІГРАЦЫІ. РАССЯЛЕННЕ ЭМІГРАНТАЎ З БЕЛАРУСКА-ЛІТОЎСКІХ ГУБЕРНЯЎ 17
2.1. Палітыка расійскіх уладаў у адносінах да ўдзельнікаў паўстання 1830–1831 гг. 17
2.2. Колькасць і рассяленне эмігрантаў у краінах Заходняй Еўропы 24
3. ГУРТАВАННЕ ЎРАДЖЭНЦАЎ БЕЛАРУСКА-ЛІТОЎСКІХ ГУБЕРНЯЎ У ЭМІГРАЦЫІ 43
3.1. Арганізацыі і палітычныя плыні *Вялікай эміграцыі*: агульны агляд 43
3.2. Таварыства Літоўскае і Рускіх Зямель 48
3.3. Таварыства Братэрскага Аб’яднання 60
3.4. Літоўска-Рускі Клуб 67
4. САМАСВЯДОМАСЦЬ І САМАВЫЗНАЧЭННЕ ЭМІГРАНТАЎ З БЕЛАРУСКА-ЛІТОЎСКІХ ГУБЕРНЯЎ 71
5. УПЛЫЎ ЭМІГРАЦЫІ НА ГРАМАДСКА-ПАЛІТЫЧНЫ РУХ НА РАДЗІМЕ 77
5.1. *Экспедыцыя Заліўскага* на Беларусі і Літве 77
5.2. Дзейнасць Шымана Канарскага 96
6. ПІСЬМЕННІЦКАЯ І ВЫДАВЕЦКАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ У ЭМІГРАЦЫІ ЎРАДЖЭНЦАЎ БЕЛАРУСКА-ЛІТОЎСКІХ ГУБЕРНЯЎ: АГУЛЬНЫ АГЛЯД 107
7. АМНІСТЫЯ І ВЯРТАННЕ ЭМІГРАНТАЎ НА РАДЗІМУ 131
ЗАКЛЮЧЭННЕ 141
ДАДАТАК
I. Імянны спіс сяброў Таварыства Братэрскага Аб’яднання 143
II. Акт заснавання і Статут Літоўска-Рускага Клуба 147
Спіс ілюстрацый 153
Спіс выкарыстаных крыніц і літаратуры 155
Спіс публікацый аўтара 182
Паказальнік імёнаў 184
Паказальнік геаграфічных назваў 191

ПЕРАЛІК УМОЎНЫХ АБАЗНАЧЭННЯЎ І СКАРАЧЭННЯЎ

адв. — адварот
арк. — аркуш
аўт. — аўтар
в. — вёска
ваяв. — ваяводства
ВКЛ — Вялікае княства Літоўскае
воп. — вопіс
г. — 1) год; 2) горад
гг. — гады
ген. — генерал
гл. — глядзі
ГЛТ — Гісторыка-Літаратурнае Таварыства
губ. — губерня
дэп. — дэпартамент
інш. — іншыя
к. — канец
кап. — капейка, капеек
ЛВК — Літоўскі Вайсковы Камітэт
м. — мястэчка
маёнт. — маёнтак
пав. — павет
пач. — пачатак
ПНК — Польскі Нацыянальны Камітэт
пол. — польскі
р. — рака
руб. — рубель, рублёў
с. — старонка
ст. — стагоддзе
стст. — стагоддзі
т. — том
ТБА — Таварыства Братэрскага Аб’яднання
ТЛРЗ — Таварыства Літоўскае і Рускіх Зямель
ТТТ — Таварыства Трэцяга Траўня
тыс. — тысяча, тысяч
ф. — фонд
фальв. — фальварак
фр. — французскі
чал. — чалавек
ap. — apyrašas (літ. — вопіс)
f. — fondas (літ. — фонд)
p. — page (фр. — старонка)
rkps. — rękopis (пол. — рукапіс)
s. — strona (пол. — старонка)
b. — bojimas vienetas (літ. — адзінка захавання)
t. — tom (пол. — том)

УВОДЗІНЫ

Выгнаныя з роднага краю, бадзягі па свеце, пазбаўленыя ўсяго, што магло нам быць мілага, мы не перасталі, аднак, быць Палякамі, а святасць нашай справы, перакананне, што мы выканалі свой абавязак, падзялянне нашых пачуццяў усімі народамі, становіцца гарантыяй нашай будучыні, настолькі для нас добрай, наколькі сённяшні стан рэчаў працягвае спрыяць намерам Прыгнятальнікаў чалавецтва!

Таварыства Літоўскае і Рускіх Зямель
да землякоў і таварышаў зброі. —
Парыж, 20.02.1832.

Падзелы Рэчы Паспалітай і ўключэнне тэрыторыі Беларусі і Літвы ў склад Расійскай імперыі азначалі пачатак новага перыяду ў іх гісторыі. Адной з характэрных яго рысаў з’яўлялася існаванне негатыўных адносінаў часткі насельніцтва гэтых тэрыторый, пераважна вышэйшага, прывілеяванага саслоўя, да самога факта ліквідацыі Рэчы Паспалітай, якая з’яўлялася для іх радзімай. Таму на працягу ўсяго перыяду знаходжання Беларусі і Літвы ў складзе Расійскай імперыі (1772–1917 гг.) на іх землях разгортваўся вызваленчы рух, які сваёй галоўнай мэтай ставіў аднаўленне падзеленай Дзяржавы.

Асобнае месца ў гісторыі Беларусі названага перыяду займаюць паўстанні 1794 г., 1830–1831 гг. і 1863–1864 гг. У савецкі час і гэтыя паўстанні, і ўвесь грамадска-палітычны рух у Беларусі і Літве ў першай палове XIX ст. разглядаліся выключна як *польскія*, што збядняла беларускую гісторыю і гістарыяграфію. Тагачаснае і сучаснае разуменне тэрмінаў *польскі* і *паляк* прынцыпова адрозніваюцца [гл. 4.2], таму спрошчаны падыход, які панаваў у савецкай гістарыяграфіі і характарызаваўся простым капіраваннем тэрміналогіі дакументаў першай паловы XIX ст. і накладаннем яе на сённяшнюю сітуацыю, супярэчыць прынцыпу навуковасці і не можа задавальняць даследчыкаў гісторыі Беларусі. Падобны падыход да ацэнкі дзейнасці ўраджэнцаў Беларусі і Літвы ў разгортванні вызваленчага руху збядняе іх ролю ў гэтай барацьбе. Апрача таго, марксісцкі падыход з ідэяй класавай барацьбы выразна прыніжаў ролю змагароў, якія паходзілі са шляхецкага саслоўя. Менавіта са шляхты рэкрутавалася пераважная большасць як удзельнікаў паўстанцкіх атрадаў розных гадоў, так і сяброў падпольных арганізацый 20–60-х гг. XIX ст. Без разумення прычын іх дзейнасці, асноўных сродкаў барацьбы і асэнсавання наступстваў немагчыма даследаванне больш позняга перыяду, калі пачалося фарміраванне беларускага (у сучасным сэнсе гэтага тэрміна) нацыянальнага руху і беларускай нацыі, у чым шляхта таксама прымала самы актыўны ўдзел.

Кожнае з вышэйзгаданых паўстанняў выклікала ў сваю чаргу іншую з'яву — эміграцыю пэўнай часткі яго ўдзельнікаў у Заходнюю Еўропу і іншыя часткі свету. Уласныя патрыятычныя перакананні і рэпрэсіўныя захады расійскіх уладаў не дазвалялі змагарам спыніць сваю барацьбу нават тады, калі іх ваеннае паражэнне станавілася фактам. У гэты перыяд айчыннай гісторыі палітычная эміграцыя атрымала сваё найбольшае (у параўнанні з часамі ВКЛ і Рэчы Паспалітай) развіццё.

Феномен палітычнай эміграцыі з Рэчы Паспалітай, і з ВКЛ у прыватнасці, звязаны з пачаткам змагання за незалежнасць дзяржавы, галоўным чынам супраць Расійскай імперыі, і пачынае развівацца з канца 1760-х гг. За перыяд з 1768 па 1815 гг. мелі месца некалькі хваль палітычнай эміграцыі з беларуска-літоўскіх губерняў:

1) *паслябарская*, звязаная з падаўленнем Барскай канфедэрацыі і правядзеннем першага падзелу Рэчы Паспалітай;

2) *трэцятравеньская*, выкліканая адменай Канстытуцыі 3 траўня 1791 г. і другім падзелам Рэчы Паспалітай;

3) *касцюшкаўская*, якая з'явілася пасля паражэння паўстання 1794 г. і ліквідацыі Рэчы Паспалітай;

4) *напалеонаўская*, звязаная з аднаўленнем польскай дзяржаўнасці ў выглядзе Герцагства Варшаўскага, створанага ў 1807 г. імператарам Напалеонам, спадзяваннямі на поўнае аднаўленне Рэчы Паспалітай і ваенным паражэннем напалеонаўскіх войскаў у кампаніі 1812 г. супраць Расіі.

Адносна ліберальны рэжым, які панаваў ва ўтвораным у 1815 г. Каралеўстве Польскім, ствараў магчымасці для вяртання на радзіму тых прыхільнікаў Напалеона, якія пакінулі яе пасля заняцця расійскімі войскамі земляў былога ВКЛ і Княства Варшаўскага. У эміграцыі засталіся толькі адзінкавыя асобы, напрыклад, Т. Касцюшка, які пасяліўся ў Швейцарыі пасля атрымання амністыі ад Паўла I і жыў тут да сваёй смерці ў 1817 г. [292].

У цэлым усе пералічаныя вышэй хвалі эміграцыі яднаюць некалькі рысаў. Па-першае, яны не былі шматколькаснымі. Радзіму пакідалі не больш за некалькі сотзень асоб. Па-другое, яны не былі працяглымі: за рэдкім выключэннем эмігранты вярталіся на радзіму пасля некалькіх гадоў жыцця на чужыне. Эміграцыя пасля паўстання 1830–1831 гг. (паслялістападаўская) мела прынцыпова іншыя паказчыкі. Землі былой Рэчы Паспалітай пакінулі тысячы чалавек, прычым большая іх частка ўжо ніколі не вярнулася назад.

Уяўленне пра эміграцыю ўдзельнікаў паўстання 1830–1831 гг. як пра малазначны эпізод айчыннай гісторыі стала прычынай адсутнасці ў беларускай гістарыяграфіі асобных манаграфічных даследаванняў па гэтай тэматыцы. Як правіла, аўтары абмяжоўваліся толькі павярхоўным аглядам гісторыі эміграцыі. Тым больш не рабіліся спробы прасачыць дзейнасць ураджэнцаў Беларусі і Літвы ў эміграцыі. Іх звычайна залічвалі да ўсіх *польскіх* эмігрантаў

і не цікавіліся своеасаблівасцямі іх становішча па-за межамі радзімы, а таксама ўзаемаадносінамі з ураджэнцамі ўкраінскіх зямель ці Каралеўства Польскага. Не звярталася ўвага і на той факт, што па-за межамі радзімы многія эмігранты развівалі свае навуковыя і літаратурныя здольнасці. Гэтаму садзейнічала адсутнасць у краінах, дзе жылі эмігранты, жорсткай цэнзуры, якая існавала ў Расійскай імперыі, а таксама даступнасць для іх лепшых еўрапейскіх цэнтраў вышэйшай адукацыі.

Хіба што не найбольш важнай праблемай пры даследаванні дзейнасці эмігрантаў з'яўляецца вызначэнне колькасці ўраджэнцаў Беларусі і Літвы, якія пасля паражэння паўстання пакінулі радзіму. Гэта важна таму, што ад колькасці самым непасрэдным чынам залежыць патэнцыял эміграцыі — фізічны і інтэлектуальны, — які яна ў выпадку патрэбы магла б выкарыстаць. З гэтым жа звязана праблема рассялення эмігрантаў па тэрыторыі Заходняй Еўропы і ўсяго свету ўвогуле, а таксама па тэрыторыі Францыі ў прыватнасці, паколькі там пасялілася пераважная большасць выгнаннікаў. Як гэта будзе паказана ніжэй, рассяленне ў пэўнай ступені ўплывала і на арганізацыйнае афармленне эміграцыі з Беларусі і Літвы.

Не менш істотным з'яўляецца пытанне самасвядомасці і самавызначэння ў эміграцыі ўраджэнцаў беларуска-літоўскіх губерняў. Тут неабходна адзначыць, якія тэрміны выкарыстоўвалі эмігранты для самаакрэслення і акрэслення сваіх суайчыннікаў, якую тэрыторыю яны лічылі сваёй айчынай. Гэтая праблема тым больш важная для беларускай гістарыяграфіі, што многія папярэднія польска- і рускамоўныя працы цалкам ігнаравалі рэгіянальныя своеасаблівасці прадстаўнікоў беларуска-літоўскіх губерняў у грамадска-палітычным руху першай паловы XIX ст. Гэтая традыцыя захавалася да сённяшняга дня. На працягу доўгага часу гісторыкі XX–XXI стст., пераймаючы тэрміналогію рускамоўных крыніц, створаных царскімі ўладнымі органамі, і афіцыйнай царскай гістарыяграфіі, паўстанне 1830–1831 гг. называлі *руска-польскай вайной*, *польскім паўстаннем* і г. д. Пры гэтым не рабілася спроба растлумачыць сэнсавае напаўненне тэрмінаў *польскі*, *паляк* і г. д., разуменне якіх мянялася на працягу стагоддзяў [25; 107]. Да гэтага часу айчынная гістарыяграфія шукае адказ на пытанне, кім жа лічылі сябе прадстаўнікі шляхты Беларусі і Літвы ў першай палове XIX ст. — *ліцвінамі* ці *палякамі*, хаця падобная пастаноўка пытання сама па сабе з'яўляецца некарэктнай.

Апрача таго, трэба мець на ўвазе той факт, што самаакрэсленне і самасвядомасць, а значыць, і супрацьпастаўленне сябе іншым, стварае патэнцыяльную глебу для з'яўлення супярэчнасцяў паміж рознымі групамі эмігрантаў. У дадзеным выпадку ўзніклі супярэчнасці паводле прынцыпу рэгіянальнага паходжання, а ўзаемадзеянне падобнага фактара з сацыяльнымі праблемамі можа выклікаць самыя розныя формы праяўлення. Наяўнасць разыходжання ў поглядах паміж ураджэнцамі зямель былога ВКЛ (*ліцвінамі*) з аднаго боку

і выхадцамі з Каралеўства Польскага (*караняжамі*) з другога не раз адзначалася гісторыкамі эміграцыі, але іх прычыны да гэтага часу заставаліся ў значнай ступені нераскрытымі. А гэта тым больш важна, што яны аказалі немалы ўплыў на стварэнне эмігрантамі з беларуска-літоўскіх губерняў некалькіх асобных арганізацый.

Адной з яскравых праяваў дзейнасці эмігрантаў з Беларусі і Літвы з'яўляюцца заснаваныя імі арганізацыі, праз якія яны намагаліся вырашаць свае праблемы і дасягаць сваіх мэтаў. Таварыства Літоўскае і Рускіх Зямель і створаны пры ім Літоўскі Вайсковы Камітэт, Таварыства Братэрскага Аб'яднання і Літоўска-Рускі Клуб — гэта тыя спробы арганізацыйнага афармлення *ліцвінаў* і *русінаў*, якія былі здзейснены імі ў *паслялістападаўскай* эміграцыі. Кожная з гэтых арганізацый займае сваё месца ў гісторыі *Вялікай эміграцыі* і ўнесла той ці іншы ўклад у яе дасягненні ці паражэнні, аднак як яны самі, так і мноства пытанняў, звязаных з іх дзейнасцю, працяглы час заставаліся невядомымі айчыннаму гісторыку.

Палітычная эміграцыя — гэта ні ў якім разе не бязмэтавае пражыванне на тэрыторыі іншых дзяржаў у чаканні лепшага лёсу і не свядомае жаданне ўліцца ў іншае грамадства, што характэрна, напрыклад, для эканамічнай эміграцыі. Мэтай прадстаўнікоў *Вялікай эміграцыі* быў працяг палітычнай барацьбы, у тым ліку праз узнаўленне ўзброенага паўстання, вынікам чаго павінна стаць вызваленне айчыны і адраджэнне Рэчы Паспалітай. У сувязі з гэтым адна з найбольш важных задач эмігрантаў — данесці сваё слова да радзімы, занятай ворагам, каб перадаць звесткі пра сябе і аказаць ёй дапамогу ў арганізацыі барацьбы. З гэтай прычыны набывае немалую важнасць праблема ўплыву эміграцыі на грамадска-палітычны рух на радзіме і ацэнка ступені гэтага ўплыву.

Як вядома, пісьменніцкая і публіцыстычная дзейнасць з'ўлялася адным з асноўных відаў прапаганды і агітацыі, а значыць, і ідэалагічнай барацьбы ў цэлым. Для палітычнай эміграцыі якой бы то ні было хвалі гэта характэрна яшчэ ў большай ступені. Удзельнікі пацярпелай паражэнне барацьбы атрымалі значную колькасць часу і сіл, што ў сукупнасці са свежымі моцнымі ўражаннямі і эмоцыямі становіцца штуршком да актыўнай творчасці. *Вялікая эміграцыя* ў цэлым, і ўраджэнцы Беларусі і Літвы як яе частка, з'ўляецца хіба што не найбольш яскравым прыкладам гэтага. *Паслялістападаўскімі* эмігрантамі на працягу ўсяго часу іх жыцця па-за межамі радзімы было заснавана больш за 100 перыядычных выданняў, выдадзены тысячы кніг, брашур, улётак і да т. п., галоўнай мэтай якіх, проста ці ўскосна, было імкненне да гуртавання сіл дзеля вызвалення радзімы. І хаця многія творы далёкія ад эстэтычнай прыгажосці ці высокай якасці, але кожны з іх варты быць зразуметым у тым кантэксце, у якім ён з'ўляўся і функцыянаваў.

Нягледзячы на прыкладзеныя намаганні і шчырасць імкненняў, эміграцыі не ўдалося дасягнуць сваёй галоўнай мэты — хуткага ўзнаўлення паўстання на радзіме. Храналагічна блізкія рэвалюцыйныя падзеі на землях былой Рэчы Паспалітай адбыліся толькі падчас *Вясны Народаў* — у 1846–1849 гг., — ды і тыя былі падаўлены дзяржавамі, што здзейснілі яе *разбор*. Менавіта ў кантэксце такой вялікай працягласці эміграцыі, а таксама малой паспяховасці намаганняў падчас яе і неабходна разумець факт прыняцця некаторымі эмігрантамі палітычнай амністыі ад расійскіх уладаў, а яшчэ больш канкрэтна — ад расійскага імператара (Мікалая І ці Аляксандра ІІ), які асабіста даваў рэзалюцыю наконт кожнага падобнага прашэння. Даследаванне гэтай асаблівасці эміграцыі яшчэ практычна не праводзілася, аднак гэта тым больш важна, што амністыю выкарысталі некаторыя вядомыя дзеячы культуры Беларусі — Напалеон Орда, Аляксандр Рыпінскі і інш.

Усё вышэйсказанае пераконвае, што даследаванне жыцця і дзейнасці ўдзельнікаў паўстання 1830–1831 гг. у Заходняй Еўропе з'ўляецца неабходным для айчыннай гістарыяграфіі і выступае перспектыўным накірункам навуковых распрацовак.

Гэтая манаграфія базуецца на дысертацыі на атрыманне ступені кандыдата гістарычных навук, абароненай аўтарам 15 красавіка 2008 г. у Інстытуце гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Ніжняя храналагічная мяжа эміграцыі — дата яе пачатку — 1831 год. Вызначэнне верхняй мяжы выклікае большую складанасць. Пры абсалютызацыі гэтага крытэрыя яна можа быць вызначана як дата смерці апошняга з эмігрантаў (паводле наяўных звестак, гэта 1909 г.), аднак падобны падыход будзе з'ўляцца некарэктным. У гэтай манаграфіі верхняя храналагічная мяжа — 70-я гг. ХІХ ст., калі скончылася пісьменніцкая дзейнасць часткі эмігрантаў, якія дажылі да таго часу.

Для адбору асобаў, дзейнасць якіх даследавана ў манаграфіі, ужываліся тры крытэрыі:

1) нараджэнне асобы на тэрыторыі адной з пяці заходніх губерняў Расійскай імперыі: (Віленская, Гродзенская, Мінская, Віцебская, Магілёўская);

2) удзел у паўстанні 1830–1831 гг. на землях былой Рэчы Паспалітай;

3) пераход асобы пасля паражэння паўстання ў краіны Заходняй Еўропы ў 30-х гг. ХІХ ст.

Іншыя крытэрыі (этнічнае ці сацыяльнае паходжанне, веравызнанне, прафесійныя заняткі і да т. п.) не ўжываліся.

У сувязі з абранымі крытэрыямі ў манаграфіі не аналізуецца дзейнасць тых асобаў, якія паходзілі з беларуска-літоўскіх губерняў і знаходзіліся ў эміграцыі, але не прымалі ўдзел у паўстанні 1830–1831 гг. (Адам Міцкевіч, Валенты Ванькавіч, Леанард Ходзька і інш.). Аднак некаторыя з іх згадваюцца ў кантэксце даследавання эміграцыйнага жыцця.

Мэтазгодна прывесці тлумачэнні некаторых ужытых у манаграфіі тэрмінаў.

У першую чаргу варта падаць дэфініцыю тэрміна *эміграцыя*. Пад гэтым тэрмінам разумеецца перасяленне са сваёй айчыны ў іншыя краіны па эканамічных, палітычных, рэлігійных і іншых прычынах. У гэтай манаграфіі вядзецца размова пра эміграцыю па палітычных матывах. Тэрмін *паслялістападаўская эміграцыя* ўспрыняты з польскай гістарыяграфіі. Ён ужываецца ў адносінах да той хвалі эміграцыі, пачатак якой дало паражэнне паўстання 1830–1831 гг. — *лістападаўскага*.

Пад тэрмінам *беларуска-літоўскія губерні* разумеюцца адміністрацыйна-тэрытарыяльныя адзінкі (губерні), у адносінах да якіх у 1831 г. ужываліся тапонімы *Беларусь* і *Літва*: Віленская, Віцебская, Гродзенская, Магілёўская і Мінская губерні. Галоўнай прычынай злучанага ўжывання гэтага тэрміна (*беларуска-літоўскія*), а не асобнага (*беларускія і літоўскія*), з'яўляецца адсутнасць у 1831 г. дакладна акрэсленай мяжы паміж геаграфічнымі абшарамі *Беларусь* і *Літва*.

Выказваю падзяку Нацыянальнаму гістарычнаму архіву Беларусі і асобна яго дырэктару Але Купрыянаўне Галубовіч за нададзеныя матэрыялы, Варшаўскаму ўніверсітэту і асобна Інстытуту інтэрдысцыплінарных даследаванняў і Інстытуту Усходняй Еўропы пры ім, Польскай бібліятэцы ў Парыжы, прафесару, доктару габілітаванаму Анджэю Новаку, прафесару, доктару габілітаванаму Юрасю Гарбінскаму, кандыдату гістарычных навук, дацэнту Вользе Гарбачовай, кандыдату філалагічных навук Аляксандру Фядуце, а таксама шаноўным рэцэнзентам і ўсім установам і людзям, дзякуючы дапамозе якіх напісанне і выданне гэтай манаграфіі стала магчымым.

СПІС ПУБЛІКАЦЫЙ АЎТАРА

1—А. Браты Янушкевічы і тавянізм: складаныя шляхі эміграцыі // Асоба і час: Беларускі біяграфічны альманах. — Вып. 2. — Мінск: Лімарыус, 2010. — С. 115–129.

2—А. «Вялікая эміграцыя» і лёсы паўстанцаў 1830–1831 гг. з Віцебскай губерні // Commentarii polocenses historici. — Т. 2. — Наваполацк-Мінск, 2005. — С. 19–22.

3—А. Вяртанне з эміграцыі на радзіму ўдзельнікаў паўстання 1830–1831 гг. з Беларусі і Літвы // Весці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук. — 2008. — № 4. — С. 52–59.

4—А. Дамінік Квяткоўскі і яго «Думкі пра фарміраванне ўзброенай сілы» // Асоба і час: Беларускі біяграфічны альманах. — Вып. 1. — Мінск: Лімарыус, 2009. — С. 117–128.

5—А. Ліцвін ці паляк? Да праблемы самавызначэння насельніцтва беларуска-літоўскіх зямель у 30–40-я гг. XIX ст. (на падставе матэрыялаў «Вялікай эміграцыі») // Актуальные проблемы из исторического прошлого и современности в общественно-гуманитарных и социо-религиоведческих науках Беларуси, ближнего и дальнего зарубежья: материалы международной научно-теоретической конференции (Витебск, 19–20 апреля 2007 г.). — Витебск: Изд-во УО «ВГУ им. П. М. Машерова», 2007. — Ч. 1. — С. 66–68.

6—А. «Ліцвіны засталіся палякамі»: Урачыстае пасяджэнне Таварыства Літоўскага і Рускіх Зямель 25 сакавіка 1832 г. у Парыжы // Беларусь і беларусы ў прасторы і часе: Зборнік да 75-годдзя прафесара Адама Мальдзіса / пад рэд. С. Запрудскага, А. Фядуты, З. Шыбекі. — Мінск: Лімарыус, 2007. — С. 191–203.

7—А. Міхал Ходзька (1808–1879): паўстанец, эмігрант, літаратар // …Пачуць, як лёсу валяцца муры: Памяці Генадзя Кісялёва. — Мінск: Лімарыус, 2009. — С. 217–249.

8—А. Палітыка царскага ўрада ў час паўстання 1830–1831 гг. Эміграцыя з беларускіх зямель // Гістарыяграфія гісторыі Беларусі канца XVIII — пачатку XX ст: праблемы, здабыткі, перспектывы / Н. В. Анофранка [і інш.]; навук. рэд. В. В. Яноўская. — Мінск: Беларуская навука, 2006. — 446 с. — С. 130–149. (сумесна з А. М. Філатавай).

9—А. Рукапісныя дакументы Таварыства Літоўскага і Рускіх Зямель і Таварыства Братэрскага Аб'яднання ў бібліятэчных сховішчах Польшчы // Беларускі археаграфічны штогоднік. — Вып. 8. — Мінск: БелНДІДАС, 2008. — С. 89–102.

10—А. Створення і діяльність у Франції Товариства литовських і руських земель (1831–1833) // Український історичний збірник (2006) / Головний редактор Т. Чухліб; заступник головного редактора А. Блануца. — Вип. 10. — К.: Інститут історії України НАН України, 2007. — С. 79–87.

11—А. Стварэнне і дзейнасць Мінскага камітэта па дапамозе палітычным эмігрантам і палітычным ссыльным, якія вярталіся на радзіму (1859–1862 гг.) // Архіварыус. — Вып. 5. — Мінск, 2006. — С. 199–203.

12—А. Удзельнікі паўстання 1830–1831 гг. — ураджэнцы беларуска-літоўскіх губерняў: эміграцыя, гуртаванне, дзейнасць / Аўтарэферат дысертацыі на саісканне вучонай ступені кандыдата гістарычных навук. — Мінск: БДУ, 2008. — 22 с.

13—А. Уладзіслаў Плятэр і Раперсвільскі музей // Спадчына. — 2003. — № 4–5. — С. 29–38.

14—А. Эміграцыя з беларускіх зямель у 1831–1863 гг.: айчынная і польская гістарыяграфія пытання // Весці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук. — 2005. — № 5. — Ч. 2. — С. 47–49.

15—А. Эміграцыя з беларуска-літоўскіх зямель у Заходняй Еўропе (1831–1863 гг.) // Весці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук. — 2007. — № 3. — С. 52–61.

16—А. Эміграцыя ўдзельнікаў паўстання 1830–1831 гг.: крыніцы з гістарычных архіваў Беларусі і Літвы // Архіварыус. — Вып. 6. — Мінск: НГАБ, 2008. — С. 160–168.

17—А. Эміграцыя ў Заходнюю Еўропу ўдзельнікаў паўстання 1830–1831 гг. з Гродзенскай губерні // Весці Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Я. Купалы. Серыя гуманітарных навук. — 2007. — № 2.

ПАКАЗАЛЬНІК ІМЁНАЎ

Агінскі Габрыэль *133*
Ажэшка Антоні *98, 100*
Алендскі Гектар *101*
Алізар Васіль *85*
Алізар Нарцыз *46*
Алізароўскі Тамаш *128*
Алькеніцкі Мойша *85, 88*
Альцыята Ян *117*
Аляксандр II *9, 134, 137*
Андрайковіч Адам *144*
Андрушкевіч Шыман *133*
Анцыпа Ільдэфонс *139*
Аранскі Ксаверы *58*
Арліцкі Людвік *96*
Арлоўскі Эдвард *32*
Асахоўскі Ігнат *145*
Аскерка Дамінік *84–87*
Аскерка, нар. Валовіч, Ганна *84*
Астроўскі Антоні *68, 123–124*
Аткевіч Станіслаў *134*
Бабянскі Вінцэнт *144*
Багдановіч Аляксандр *145*
Багдановіч Міхал *139*
Багрым Паўлюк *128*
Багуслаўскі Юзаф *102–103*
Бажэнцкі Эдвард *136*
Балінскі Міхал *89*
Бандзкевіч Ануфры *146*
Баневіч Уладзіслаў *145*
Бараноўскі Казімір *90*
Баркоўскі Караль *56*
Баркоўскі Ян *67, 152*
Барткевіч Вінцэнт *59*
Баршчэўска Аліна *12*
Басанж Гектар *118*
Башчэвіч Крыспін *62–64, 145*
Белазерскі Станіслаў *32*
Белапятровіч Ежы *108*
Белапятровіч, нар. Гедройць, Кунегунда *108–109, 153*
Бенкендорф Аляксандр *92*
Бергель Аляксандр *41*
Бергель Вайцех *145*
Бергель Зыгмунд *143*
Бітэрніх Эдвард Мікалай *35*
Бразевіч Караль Леанард *41*
Бракгаўз Фрыдрых *117*
Бранікоўскі Караль *59*
Бронскі Антоні *82*
Брынк Ежы *98*
Бударкевіч Міхал *90*
Будрэвіч Ігнат *114*
Букаты Рамуальд *67, 152*
Букгарт Сіверс *97*
Булгак Аляксандр *134, 138, 146*
Булгак Павел *87–88*
Булгак Тамаш *98*
Булгарын Ежы *30, 61–65, 143*
Бурба Адам *35–36*
Бурба Аляксандр *59*
Бурнейка Антоні *145*
Буткевіч Стэфан *145*
Буткевіч Ян *37*
Быстраноўскі Людвік *104*
Бэм Юзаф *35, 41, 45, 53, 55, 58, 118*
Бэрг Мікалай Васілевіч *78*
Бялецкі Роберт *33*
Бялінскі Валеры *40–41*
Вадзінскі Караль Эдвард *48–49*
Вайткевіч Шыман, ксёндз *62*
Валадковіч Аляксандр *40, 126–127, 132*
Валігурскі Аляксандр *104*
Валіцкі Валеры *145*
Валовіч Ганна, v. Аскерка *84*
Валовіч Казімір *82*
Валовіч Міхал *33, 82–88, 90, 93, 109,111–112, 153*
Валовіч Ян *86, 88*
Ваньковіч Валенты *9*
Варкулевіч Аляксандр *124*
Вароніч, прымас *147*
Васілеўскі Зыгмунт *11*
Васілеўскі Юзаф *90*
Васіліцкі Тамаш *86–87*
Верашчынскі Язафат *122*
лё Вілен Франсуа *153–154*

Вінгілевіч Скібінскі Юзаф *144*
Віславух Віктар *139*
Вітаўт *74, 126, 147*
Віткоўскі Міхал *139–140*
Вішань Валент *66*
Вішнеўская Паўліна, v. Шыманская *97*
Вішнеўскі Зянон *133*
Вольскі Адам *32*
Ворцэль Станіслаў *12, 56, 79*
Вялічка Антоні *103*
Вялічка Францішак *37*
Вянгерскі Фелікс *105*
Вярбіцкі Вінцэнт *144*
Вярніцкі Аляксандр *12, 49*
Вяшнеўскі Людвік *145*
Гадон Любамір *11, 55, 61*
Гадон Уладзімір *60, 124–125*
Гадэбскі Францішак Ксаверы *123*
Галінскі Францішак *145*
Галубовіч Ала Купрыянаўна *10*
Галянзоўскі Севярын *119*
Галянкоўскі *86–88*
Гарадэцкі Ануфры *37*
Гараін Тадэвуш *35*
Гарбачова Вольга Васілеўна *10, 12, 59, 119*
Гарбінскі Юрась *10*
Гардон Уладзіслаў *98*
Гардынскі Юзаф *90*
Гарныш Антон *85*
Гарубовіч Канстанцін *113*
Гарыбальдзі Джузэпэ *121*
Гарэцкі Антоні *16, 73, 113, 118, 135, 153*
Гаўрыленка Максім *93–94*
Гафмайстар Апалін *102–103*
Гаштаўт Вацлаў *146*
Гедгаўд Каетан *143*
Гедройць Кунегунда, v. Белапятровіч *108–109, 153*
Гейсмар Фёдар *100*
Гелгуд Антоні *25, 42, 74, 77, 82, 97*
Гецальд Стэфан *33, 81, 93*
Глушневіч Антоні *48, 53, 79*
Гопэн Аляксандр *144*
Гоўвальт Каміл *144*
Гофман Караль Барталамей *73, 120*
Грабавецкі Яцэнты *27*
Грабоўскі Маўрыцы *40*
Грабоўскі Ян *39*
Грабоўскі, ген. *113*
Граткоўскі Фердынанд *134*
Граткоўскі Ян *48*
Граф Напалеон *39, 64, 146*
Грос Юзаф *146*
Грос Юльян *62, 146*
Гружэўскі Юльюш *110*
Грыневіч Міхал *145*
Губарэвіч Казімір *145*
Губарэвіч Канстанцін *61*
Гуммэль Ян *144*
Густовіч Канстанцін *146*
Гэльтман Віктар *11, 102, 113–115, 153*
Гюго Віктор *120*
Гяркoвіч Аляксандр *144*
Гяцэвіч (Гячэвіч) Караль *54, 62, 143*
Гяцэвіч (Гячэвіч) Фелікс *65, 146*
Гячэвіч Дамінік *145*
Дабравольскі Канстанцін *102*
Дабранскі Юзаф *146*
Далгарукаў Мікалай, князь *12, 84, 87, 91*
Дамейка Ігнат *27, 41, 52–53, 57, 73, 83, 110, 118, 120, 123, 136, 154*
Даўнаровіч Апалоніуш 144
Дварэцкі Ян *64, 66, 146*
Двярніцкі Юзаф *25, 47, 92*
Дзванкоўскі Валерыян *144*
Дзібіч Іван *24*
Дзявіцкі Каспар *81*
Дмахоўскі Вінцэнт *132*
Дмахоўскі Генрык *29, 33, 49, 93–96, 139, 153*
Дмахоўскі Уладзімір *73*
Доўбар Дамінік *144*
Доўгірд Фларыян *67, 152*
Драздоўскі Станіслаў *146*
Друцкі-Любецкі, кн. *139*
Дыдынскі Ян *133*
Дырмант Канстанцін *145*
Дэмбінскі Адольф *40*
Дэмбінскі Генрык *45, 88, 93, 129*
Дэмбоўскі Стэфан *118*
Елавіцкі Аляксандр *118*
Ельскі Людвік *29, 39*

Есман Людвік *146*
Есьман Аляксандр *59, 113*
Жаброўскі Ігнат Оскар *125*
Жавускі Отан *40*
Жарданоўскі *102*
Жупанскі Ян Канстанцін *128*
Жылінскі Ксаверы *146*
Жылінскі Станіслаў *35*
Жылінскі Ян *108*
Забела Юзаф *40*
Завістоўскі Казімір *146*
Завіша Артур *81, 112*
Залескі Браніслаў *102, 123, 127*
Залескі Вінцэнт *144*
Залескі Канстанцін *16, 29, 38, 44, 50, 52, 54–55, 57–58, 73*
Залескі Юзаф Багдан *73*
Залеўскі Іпаліт *32*
Заліўскі Юзаф *14, 33–34, 49, 64–65, 77–81, 83–84, 86, 92–97, 101, 107, 109, 111, 115, 117, 131, 154*
Замбрыцкі Людвік *48–49*
Замбрыцкі Ян *145*
Замойскі Уладзіслаў *45, 46*
Зан Стэфан *73*
Зан Тамаш *116*
Зброжак Аляксандр *96*
Звяркоўскі Валенты *79, 123*
Зугарэўскі Станіслаў *140*
Зялінскі Міхал *136*
Зялінскі Уладзімір *136*
Зянковіч Антоні *138–139*
Зянковіч Віктар *42*
Зянковіч Леан *113–117*
Зянковіч Юзаф *48, 59, 110*
Іваноўскі Алаізі *144*
Івашкевіч Ігнат *145*
Ізабэла, каралева партуг. *38*
Ізэншмідт-дэ-Мільбітц Аляксандр *42*
Казлоўскі Антоні *32*
Казьмян Станіслаў *128*
Кайсевіч Геранім *54, 57, 73–74, 134*
Калантай Гуга *117*
Каласоўскі Францішак *145*
Калембка Славамір *11, 38, 106*
Календа Караль *87–88*
Калінка Валерыян *118*
Каліноўскі Станіслаў *67, 152*
Калусоўскі Генрык *40, 61–62, 65–66, 143, 153*
Калыска Адам *48, 111, 126*
Калясінскі Бенядзікт *145*
Камблевіч Юзаф *37*
Каменскі Люцыян *62*
Каменскі Юзаф *39, 61, 143*
Каменскі Юльян *61, 143*
Камінскі Станіслаў *133, 134*
Канапацкі Антоні *143*
Канарскі Станіслаў *117*
Канарскі Шыман *14, 44, 77, 82, 96–101, 104, 111, 116–117, 153*
Капчынскі Пётр *16, 53, 58*
Капярніцкі Нарцыз *37*
Карабевіч Эдмунд *64*
Карвоўскі Фердынанд *41*
Карпінскі Францішак *117*
Карповіч Андрэй *144*
Карповіч Аўгустын *66, 146*
Карповіч Юзаф *144*
Касцюшка Тадэвуш *6, 116*
Кашыц Юзаф *30, 46, 73, 110, 113, 126*
Кільвэйн Станіслаў *65, 146*
Кільдышка Юдьян *145*
Кірклеўскі Юзаф *146*
Кісялеўскі Дыянізі *136*
Клімашэўскі Іпаліт *59, 73, 123–124*
Клімовіч Ян *144*
Клінібэрт Мікалай *144*
Клот Юзаф *102*
Клот Ян *40*
Клышэўскі Уладзіслаў *12*
Клюкоўскі Ігнат *59, 125*
Клячко Юльян *118*
Козел Адам *146*
Комар Станіслаў *133*
Комар Францішак *133*
Корсак Іаахім *144*
Корсак Ян *144*
Красінскі Генрык *126–127*
Красінскі Зыгмунт *116*
Красіцкі Казімір *88*
Краскоўскі Тамаш *108*

Красніцкі Леанард *145*
Красноўскі Адольф *75*
Крафт, генерал прус. *26*
Крашэўскі Юзаф Ігнат *118, 124*
Крукавецкі Ян, ген. *88*
Крываблоцкі Ігнат *108*
Крыўкоўскі Генрык *65, 145*
Кузьмін-Караваеў Аглай *100*
Кулінскі Антоні *146*
Кульвець Даніэль *32*
Кульчыцкі Ян *67, 152*
Кумпікевіч Канстанцін *133*
Купер Джэймс Фенімар *122*
Курбацкі *85–86*
Кучынскі Леапольд *145*
Кучынскі Пётр Уладзіслаў *32*
Кучынскі Францішак *35*
Кяневіч Фелікс *101, 105, 131, 134*
Кярсноўскі Міхал *39, 62, 143*
Лабаноўскі Антэнор *40*
Лазоўскі Леанард *32, 144*
Лапінскі Дамінік *144*
Лапко Аляксандр *85, 87*
Леапольд I *40*
Левасёр, консул франц. *27*
Ленартовіч Казімір *16, 67, 70, 152*
Ліманоўскі Баляслаў *12, 78*
Лісецкі Міхал *56, 59, 134*
Лукашэвіч Вільгельм *62, 145*
Лукоўскі Андрэй *145*
Лышчынскі Адам *136*
Лышчынскі Генрык *136*
Людовік Філіп *28, 32, 80, 133*
Лялевель Іаахім *39, 44, 47, 49, 55, 63, 65, 71–74, 77–78, 89, 92, 94–97, 99, 104, 110, 119, 154*
Лямэнэ Рабэр *112*
Лянкевіч Тадэвуш *39*
Лясковіч Уладзіслаў *111, 146*
Ляскоўскі Антоні *145*
Лях-Шырма Крыстын *129*
Ляшчынскі Станіслаў *60*
Магдзінскі Тэафіл *102*
Мазіні Джузэпэ *44*
Макарскі Юзаф *62, 145*
Малахоўскі Казімір *31, 116*
Малевіч Гіляры *32*
Маліцкі Тэадор *145*
Малішэўскі Юзаф *60*
Маранд Шарль *30, 61*
Мартынкевіч Ян *85, 87*
Мартыновіч Роля Геранім *146*
Мартыноўскі Геранім *62*
Мархель Уладзімір *128*
Марціноўскі Юльян *146*
Марціноўскі Ян *146*
Матушэвіч Вінцэнт *64–65, 67–68, 110, 146, 152*
Махвіц Адам *145*
Махвіц Канстанцін *62, 146*
Мацэвіч Станіслаў *63*
Машкоўскі Каспер *98–99*
Мераеўскі Мікалай *131*
Мераслаўскі Людвік *102*
Мігурскі Вінцэнт *95, 144*
Мікалай I *9, 21, 26, 91, 103, 131, 133*
Мілашэўскі Міхал *134*
Мількевіч Эдвард *40, 145*
Міркавіч Фёдар *102*
Мірскі Мікалай *144*
Мірскі Фердынанд *63, 143*
Мірскі Тэафіл, князь *88*
Місінскі Генрык *94*
Міхалоўскі Алаізі *144*
Міхалоўскі Юзаф *139*
Міхалоўскі Юльюш Цэзар *145*
Міхелеовіч Аўсей *85*
Міціна М. *12*
Міцкевіч Адам *9, 11–12, 16, 41, 49–50, 60, 67, 71–74, 108, 110, 112, 118–123, 128*
Міцкевіч Рафал *144*
Міцкевіч Уладзіслаў *12, 112, 120*
Міцкевіч Францішак *41, 73*
Міцюта Юзаф *65, 146*
Мор Томас *129–130*
Мураўёў Міхаіл Мікалаевіч *23, 84, 86–87, 90–91*
Мураўскі Юльян *144*
Мюрэй *128*
Мялешка Пётр *85*
Мярвінскі Стэфан *143*
Навіцкі Вінцэнт *73*

Навіцкі Гіляры *144*
Навіцкі Людвік *64, 66, 146*
Навіцкі Напалеон *131*
Нагумовіч Ізыдар *85, 87*
Накваскі Генрык *71*
Напалеон I *6, 28*
Напалеон III *67, 135*
Наркевіч Ігнат Юзаф *146*
Нарэўскі Юзаф *32*
Невяровіч Людвік *145*
Невяровіч Уладзіслаў *136*
Невяровіч Ян Алаізі *75*
Незабітоўскі Калікст *134*
Незабітоўскі Стэфан *131*
Нешакоць Вінцэнт *109*
Новак Анджэй *10, 12, 58*
Нядзвецкі Леанард *73*
Нямцэвіч Караль *108, 113, 131*
Нямцэвіч-Урсын Юльян *39, 73, 111, 119–120*
Няцюнскі Ігнат *90*
Орда Людвік *98*
Орда Напалеон *9, 136, 139, 153*
Павел I *6*
Падбярэскі Фартунат *39*
Падчашынскі Міхал *50, 54, 56*
Панасюк Васіль *85, 87*
Панасюк Лявон *85–87*
Панасюк Ян *85, 87*
Панятоўскія *44*
Парчэўскі Канстанцін *59*
Пасербскі Платон *35, 103, 139–140*
Патоцкая, кн. *89*
Патрыкоўскі Альфонс *67, 143, 152*
Патрыкоўскі Францішак *67, 152*
Патрыкоўскі Юзаф *55, 65–66, 73–74, 110, 135*
Патуліцкі Казімір *52*
Пераноўскі Любіч Міхал *146*
Песакоўскі Міхал *85–87*
Песляк Караль *65, 138–139, 143*
Петрашэўскі Міхал *133*
Петрашэўскі Тэафіл *133*
Петрусевіч Францішак *144*
Пігань Станіслаў *128*
Пішчатоўскі Адам *82*
Плятэр Людвік *60*
Плятэр Уладзіслаў *12, 30, 39, 47–48, 54, 58–59, 73, 107, 118, 120–122, 154*
Плятэр Цэзар *30, 41, 48, 57–59, 73, 113, 153*
Плятэр Эмілія *110*
Прагалінскі Ян Дамінік *37*
Пранеўскі Марцэлі *67, 152*
Працішэўская Юзэфа *102*
Працішэўскі Адольф *102*
Працішэўскі Антоні *48, 51, 139*
Працішэўскі Геранім *139*
Працішэўскі Францішак *102*
Працлаўскі Леан *58, 82, 96, 109, 153*
Прозар Маўрыцы *59*
Прускі Антоні Станіслаў *37*
Прушынскі Фелікс Прот *40*
Прыалгоўскі Андрэй *59, 67, 152*
Пужыцкі Юзаф *40*
Пунэр Юльюш *144*
Пуслоўскі Фелікс *39, 132, 146*
Пуслоўскі Цітус *82*
Путкамер Ваўрынец *90*
Путкамер Марыя *90*
Пэдра, дон *35, 41, 89*
Пяткевіч Валерыян *29, 44, 48, 94–96*
Пяткевіч Людвік *39, 134*
Пяткевіч Міхал *73, 109*
Пяткевіч Мэдард *109*
Пятроўскі Карнэль *39*
Пятроўскі Руфін *123*
Пятроўскі Тэлесфор *138*
Рагоза Мікалай *75, 143*
Радзевіч Ігнат *98–100*
Радзюк Аляксандр Рыгоравіч *20*
Раецкі Валенты *102*
Рамбялінскі Раймунд *112*
Раморына Джыралама *26*
Ранье Аніцэты, гл. *Рэгнер Аніцэты*
Ратч Васіль *11*
Раўкоўскі Дамінік *88, 90*
Раўкоўскі Зыгмунт *90*
Рахлевіч Леан *144*
Рачкоўскі Міхал *35*
Роланд Францішак *25*
Ромэр Эдвард *89, 104, 125*

дэ Ронка Яўген *108*
Рудаміна Цітус *145*
Ружыцкі Самуэль *26*
Рупейка Францішак *146*
Руткоўскі Казімір *59*
Руткоўскі Канстанцін *145*
Рыбінскі Мацей *25, 67, 108*
Рымкевіч, палкоўнік *69*
Рыпінскі Аляксандр *9, 16, 75, 126, 128–129*
Рэгнер (Рэнігер, Ранье) Аніцэты *102–103*
Рэдэрова Данута *12*
Рэр Ян *102*
Сабалеўскі Міхал *67–68, 152*
Савашкевіч Антоні *100*
Савашкевіч Леан Леапольд *39*
Савіцкі Шыман *144*
Савіч Францішак *98, 100–101*
Сакалоўская Тэкля, v. Янушкевіч *119*
Сакалоўскі Антоні *35*
Сакалоўскі Пётр *62, 145*
Сакалоўскі Юзаф *146*
фон Сакен *19*
Санькові Францішак *146*
Сапега Ганна, v. Чартарыская *45*
Сасінскі Міхал *32*
Свідэрскі Оскар *102*
Свянціцкі Караль *144*
Себасцьяні Гарацый *28*
Селень Геркулес *145*
Семяненка Пётр *61–62, 64, 143*
Сідаркевіч Сцяпан *85, 87*
Скаўронак Ежы *104*
Скульскі Стэфан *25*
Скяўнарскі *146*
Славацкі Юльюш *11, 49, 57*
Сламчэўскі Міхал *102*
Слізевіч Ян *144*
Ставінскі Эдвард *103*
Станевіч Ээхель *60*
Станеўскі Антоні *35*
Статкевіч Антоні *32*
Стачкоўскі Агатон *65*
Стракоўскі Агатон *65, 144*
Страшэвіч Аляксандр *145*
Страшэвіч Юзаф *109–110, 120*
Страшэўска Марыя *12, 109, 117*
Стыпулкоўскі Люцыян *41*
Стэфанаў Казімір *32*
Сузін Аўгустын *102*
Сузін Калікст *96*
Сцюарт Дадлі *127*
Сырэвіч Адам *146*
Сырэвіч Ксаверы *63, 143*
Сырэвіч Юзаф *61, 67–68, 143, 152*
Сюціла Тамаш *144*
Сяйчук Фёдар *85, 87*
Сямашка Міхал *145*
Тавянскі Андрэй *111–112, 122, 125–126*
Тавянскі Караль *62, 144*
Тамкевіч Казімір *67, 152*
Тарашкевіч Людвік *102*
Тарлецкі Ян *144*
Трамбецкі Станіслаў *123*
Траскоўскі Канстанцін *55*
Трубяцкі Аляксей *100*
Тур Караль *88*
Уладкоўскі Антоні *35*
Умінскі Ян *49, 51*
Уратноўскі Фелікс *50, 52–53, 59, 111, 119–123, 125*
Урбановіч Юзаф *67, 104, 152*
Урбановіч Юльян *102*
Урсын Нямцэвіч, гл. *Нямцэвіч Урсын*
Урублеўскі Юзаф *40*
Уяздоўскі Тамаш *130*
Файнгаўз Давід *67, 102, 105*
Фергюсан Роберт *130*
Філатава Алена Мікалаеўна *12*
Фрыдэрык Вільгельм III *24*
Фядута Аляксандр Іосіфавіч *10*
Фялінская Ева *99*
Фяратка Мікалай *85, 87*
Хадкевіч Ігнат *96, 112*
Хаецкі Эдмунд *117*
Халхоўскі Валерыян *16*
Хамскі Юзаф Тадэвуш *111*
Хатомскі Фердынанд *67, 152*
Хаўстовіч Мікола *128–129*
Хлапіцкі Юзаф *54, 82*
Хлапоўскі Дэзідэры *25, 88, 97*
Хлябзевіч Ян *40*
Ходзька Бенядыкт *65, 145*

Ходзька Леанард *9, 12, 52, 58, 67–68, 73, 78–79, 108, 152–154*
Ходзька Міхал *33, 41, 52, 61–63, 95, 111–112, 125*
Ходзька Станіслаў *73*
Хомскі Адольф *145*
Хомскі Аўгуст *59*
Цемналонскі Бенядзікт *144*
Ціхоўскі Адольф *123*
Цьер Адольф *72*
Чайкоўскі Міхал *68*
Чарнеўскі Антоні *146*
Чарнецкі Казімір *40*
Чартарыская, нар. Сапега, Ганна *45*
Чартарыскі Адам Ежы *26, 35–37, 41, 44–47, 51, 67–70, 92, 103–105, 120–121, 124, 126–127, 129*
Чартарыскі Уладзіслаў *121*
Шабанскі Францішак *84–87*
Шаблоўскі Барталамей *89–91*
Шалевіч Адольф *144*
Шастакоўскі Станіслаў *122*
Шатравіч Павел *40*
Шацфайер Юльюш *144*
Швед Вячаслаў Віталевіч *12*
Швыкоўскі Казімір *153*
Шпэк Эдвард *81, 93*
Шрэтэр Якуб *110*
Шумскі Станіслаў *89, 104*
Шушкевіч Аляксандр *145*
Шчапінскі Юзаф Пётр *59*
Шчэрба Платон *66, 146*
Шыланскі Тэадор *144*
Шыманоўскі Юзаф *25, 82*
Шыманская Тэкля *88, 91*
Шыманская, нар. Вішнеўская, Паліна *97*
Шыманскі Ежы Стэфан *97*
Шыманскі Марцэлі *33, 82, 88–93*
Шыманскі Тамаш *88*
Шымборскі, ксёндз *90–91*
Шымкевіч Дамінік *104*
Шымкоўскі Вінцэнт *134*
Шэмёт Антоні *102*
Шэмёт Францішак *57–58, 71, 73, 96*
Эйсмант Ян *90–91*
Эстрэйхер Караль *128*
Эстэргазэ *69*
Юкічкаў, палк. *91*
Юр'евіч Ян 67, *152*
Юрцэвіч Эдвард *145*
Юрцэвіч Якуб *35*
Юхновіч Міхал *40*
Юшкевіч Міхал *134*
Юшкевіч Ян *98*
Яблоцкі Казімір *146*
Яжоўскі Антоні *90*
Яздоўскі Антоні *146*
Якутовіч Марцін *86*
Яленскі Рафал *67, 125–126, 152*
Яленскі Уладзіслаў *99*
Яленскі Ян *98*
Яністоўскі Казімір *67, 152*
Ян Казімір, кароль РП *60*
Яновіч Алаізі *30–31*
Яноўскі Людвік
Яноўскі Ян Непамуцэн *114*
Янушкевіч Адольф *119*
Янушкевіч Яўстах *49, 51, 53–55, 60, 111, 117–120, 122, 153*
Янушкевіч, нар. Сакалоўская, Тэкля *119*
Ястрэмбскі Фелікс *40, 62, 145*
Яўтак Караль *59, 65, 143*
Яцкевіч Юзаф *84–85, 87*
Яцкоўскі Ігнат *126–128, 139*
Яцкоўскі Міхал *55, 59, 61*
Яцкоўскі Юзаф *144*
Яцэвіч Ануфры *59*

ПАКАЗАЛЬНІК ГЕАГРАФІЧНЫХ НАЗВАЎ

Авіньён, г. *29–31, 33–34, 39, 48, 52–53, 55–56, 81, 93–94*
Адэса, г. *100–101*
Азія *119*
Алерон, востраў *31*
Алжыр *27, 31–32, 34, 36–37*
Альмянская Кашара, гл. *Кашары*
Амерыка *14, 27, 37, 89, 92, 110*
Англія *24, 27, 34, 37, 39, 44, 107, 126–127, 130*
Ангулем, г. *38*
Апочка, г. *75*
Аран, г. *37*
Аржантон, г. *30*
Арлеан, г. *38, 45*
Асманская імперыя *46*
Аўгустоўскае ваяводства *54, 61, 84, 88, 97*
Аўстрыйская імперыя (Аўстрыя) *25–27, 37, 42, 79, 83, 94–95, 126, 131–132*
Афганістан *46*
Афрыка *37*
Ашмянскі пав. Віленскай губ. *20*
Бабруйск, г. *100*
Бабруйскі пав. Мінскай губ. *99, 126*
Баварыя *83*
Бавэ, г. *38*
Базэль *94*
Балтыйскае мора *37, 122, 146*
Бальцэнікі, маёнтак *90*
Барысаўскі пав. Мінскай губ. *139*
Бацінёль, прыгарад Парыжа *124*
Безансон, г. *30, 33–34, 50, 52–56, 55–56, 59–65, 74, 97, 108, 110*
Белавежская пушча *84, 99, 108*
Беларусь *5–12, 14–17, 22, 24, 28, 37, 42, 44, 49–50, 58–61, 68–70, 75, 77–78, 82, 93–96, 98, 100–101, 103–104, 111, 129–131, 135, 141–142*
Беласток, г. *74, 84, 86*
Беластоцкая вобласць (Беласточчына) *18–19, 23, 61, 90*
Бельгія *39–40, 97, 118*
Берлін, г. *69*
Берн, кантон *34, 83*
Біскупава Горка г. Гданьска *27*
Браслаўскі пав. Віленскай губ. *20, 94*
Брусэль, г. *39, 109*
Брэст, г. *55, 85*
Брэсцкая вобласць *99*
Брэсцкі пав. Гродзенскай губ. *11, 113, 136*
Буг, р. *102*
Бузансэ, г. *30*
Бурж, г. *31–33, 48, 55, 59, 114*
Быхаўскі пав. Магілёўскай губ. *139*
Бярдычаў, г. *98*
Вавер, м. *97*
Ваклюз, дэп. *29–30*
Валынская губ. *18*
Валынь *21, 28, 48, 53, 56, 75, 97*
Варацэвічы, маёнт. Кобрынскага пав. Гродзенскай губ. *136*
Варонежская губ. *84*
Варшава, г. *15–17, 20–21, 24, 49, 54, 77, 82, 88–89, 93–94, 100, 108–109, 111–113, 117*
Варшаўскае Княства (Герцагства) *6, 72, 97, 109*
Ваўкавыск, г. *85*
Ваўкавыскі пав. Гродзенскай губ. *86, 93, 133*
Версаль *123*
Вілейскі пав. Мінскай губ. *52, 95, 132*
Віленская губ. (Віленшчына) *9–10, 17–20, 23–24, 27–28, 35, 40–41, 44, 65, 70, 89, 101, 124–125, 133–134, 137, 141*
Віленскі пав. Віленскай губ. *49*
Вілія, р. *52*
Вількамірскі пав. Віленскай губ. *39, 54, 89, 133–134*
Вільня, г. *14, 19–20, 55, 77, 85, 88–91, 94, 97–102, 104, 113, 122, 130, 137*
Віртэмбэрг *93*
Віцебск, г. *23*
Віцебская губ. *9–10, 20, 22, 27–28, 75, 94*
Вішнеўская гміна Люблінскага ваяв. *93–94*
Воранава, м. Лідскага пав. Гродзенскай губ. *85*
Вулька Плябанская, в. Каралеўства Польскага *93*
Вышгарад, г. *67*
Вьен, дэп. *36*

Вэсуль, г. *31, 33–34*
Вялікабрытанія *38–40, 44*
Вялікае княства Літоўскае *6, 8, 21, 25, 27–28, 48–49, 54–57, 59–63, 72, 74–75, 80, 82, 88, 97, 102, 119, 127*
Вялікапольшча *41*
Вялікі Ноўгарад, гл. *Ноўгарад Вялікі*
Вяцкая губ. *87*
Галіцыя *25–26, 33, 65, 68, 72, 79, 81, 89, 93–96, 104–105, 114–116*
Гамбург, г. *92, 108*
Гарвіч, порт *37*
Гаўр, г. *37, 103*
Гданьск, г. *27, 124*
Генуя, г. *41*
Германія *34*
Герцагства Варшаўскае, гл. *Варшаўскае Княства*
Гродзенская губ. *9–10, 18–20, 23, 27–28, 55, 84, 86, 89–91, 93, 108, 132, 134, 139*
Гродзенскі пав. Гродзенскай губ. *86, 90, 132*
Гродна, г. *14, 19, 23, 69, 74, 84, 87–88, 90–91*
Грохаў, м. *97*
Давыд-Гарадок, м. *134*
Дайнараўшчына, маёнт. *90*
Двор Новы, маёнт. *90*
Дзвіна, р. *148*
Днепр, р. *148*
Добкішкі, в. Кальварыйскага пав. Ломжынскага дэп. Княства Варшаўскага *97*
Друскенікі, г. *101*
Дрэздэн, г. *41, 89, 96*
Ду, дэп. *30*
Дыжон, г. *32–34*
Еўропа *6–7, 9, 11, 13, 27–29, 33, 38, 41–42, 44–46, 48, 51, 56, 70–72, 92, 103, 106, 110, 118, 120, 121, 125–127, 132, 138, 141–142, 147*
Жалібор *82*
Жмудзь *28, 56, 60, 69, 82, 88, 104, 125*
Жура, дэп. *31*
Забалаць, маёнт. *90*
Забалаць, в. Браслаўскага пав. Віленскай губ. *94*
Задвор’е, в. Слонімскага пав. Гродзенскай губ. *85*
Замосце, г. *100*
ЗША *37*
Іспанія *37, 40, 67*
Ісудун, г. *30*
Італія *41–42, 67, 112, 127*
Каан, г. *65, 110*
Кальвадо, дэп. *36, 65*
Кальварыйскі пав. Аўгустоўскага ваяв. *97*
Кальварыйскі пав. Ломжынскага дэп. Княства Варшаўскага *97*
Калядзічы, маёнт. Слонімскага пав. Гродзенскай губ. *84*
Камары, гл. *Кашары*
Канстанс, кантон *83*
Каор, г. *33*
Карпаты *148*
Катавіцы, г. *15*
Каўказ *46, 91, 101, 132–133, 140*
Кашары, маёнт. Пінскага пав. Мінскай губ. *99*
Кейданы, г. *23*
Кёльн, г. *69*
Кёнігсберг, г. *104–105*
Кіеў, г. *98, 100–101*
Кіеўская губ. *18*
Клайпеда, г. *103*
Кнышын, м. *102*
Княства (Герцагства) Варшаўскае, гл. *Варшаўскае Княства*
Кобрынскі пав. Гродзенскай губ. *132*
Ковенскі пав. Ковенскай губ. *103, 139*
Коўна, г. *134*
Кракаў, г. *11, 15–16, 27, 37, 72, 78, 81, 97, 104–105, 115–116, 130*
Кракаўская рэспубліка *27, 81*
Крамянец, г. *67*
Крулявец, г. *25, 69*
Крэтынга, г. *103*
Куфштэйн, турма *95*
Латвія *94*
Лаўры, в. Ваўкавыскага пав. Гродзенскай губ. *93*
Лё, дэп. *33*
Лейпцыг, г. *11, 115, 117*
Лён-лё-Санье, г. *31, 33–34, 62–63*
Лё-Пюі, г. *31*
Леўру, г. *30, 59, 64*

Лідскі пав. Гродзенскай губ. *86*
Ліён, г. *81*
Лісабон, г. *35*
Літва *5–8, 10–12, 14–17, 22, 24, 27, 37, 42, 48–54, 56, 58–63, 68–71, 73, 77–78, 82–83, 89, 94–96, 100–105, 111, 130, 135, 141–142, 148, 150–151*
Ломжа, г. *97*
Ломжынскі дэп. Княства Варшаўскага *97*
Лондан, г. *38–39, 92, 97, 126–127, 129, 133*
Лукі, г. *75*
Львоў, г. *95*
Люблін, г. *93–94*
Люблінскае ваяв. *26*
Люнэль, г. *31, 53, 55*
Люсэрн, кантон *83*
Ля-Блянк, г. *30*
Лянд, дэп. *36, 109*
Ля-Шатр, г. *30*
Магілёўская губ. *9–10, 20, 22, 27–28, 75, 133*
Мазовія *71, 74*
Мазырскі пав. Мінскай губ. *99, 101–102, 123, 131*
Манпэльє, г. *32–33, 35, 45, 154*
Манш, дэп. *36*
Маравія *25*
Марсэль, г. *33, 124*
Марыямпольскі пав. Аўгустоўскага ваяв. *97*
Масква, г. *20, 147*
Мёрт, дэп. *33*
Міжземнае мора *31*
Мілан, г. *42*
Мінск, г. *14, 19, 137*
Мінская губ. *9–10, 18–20, 23, 27–28, 44, 93, 101, 133, 138*
Міхалкаўшчына, маёнт. *90*
Модлін, г. *100*
Мон-дэ-Марсан, м. *109*
Мэтц, г. *50*
Навагрудак, г. *23, 31*
Навагрудскі пав. Гродзенскай губ. *30, 85, 108, 124, 139*
Навіны, в. Навагрудскага пав. Гродзенскай губ. *85*
Нагародавічы, в. Слонімскага пав. Гродзенскай губ. *73*
Нансі, г. *33, 45, 59–60*
Невядзь, р. *52*
Нёман, р. *74*
Новы Стаў, г. *26*
Ноўгарад Вялікі *147*
Нью-Ёрк, г. *110*
Об, дэп. *33, 124*
Одра, р. *148*
Осла, г. *104*
От-Люар, дэп. *31*
П’ямонт *67*
Падолле *21, 48, 56, 75*
Падольская губ. *18*
Пазнанскае княства *33, 72, 79, 81, 84, 89, 101–103, 105*
Паланга, г. *82*
Палессе *99*
Паневеж, г. *97*
Партугалія *35, 41, 58*
Парыж, г. *10–11, 28–29, 31–33, 35–36, 38, 44–45, 47–48, 52–53, 59–60, 62, 65, 75–76, 78, 81–83, 89, 92–97, 104, 108–114, 116, 118–120, 122–123, 125–126, 129, 132–134, 138, 154*
Парэчча, маёнт. Слонімскага пав. Гродзенскай губ. *82–83, 85–86*
Персія *46, 125*
Пінскі пав. Мінскай губ. *99, 139*
Плоцкае ваяв. Каралеўства Польскага *84*
Плябанская Вулька, гл. *Вулька Плябанская*
Познань, г. *16, 68, 102, 112, 119, 128*
Полацк, г. *75*
Польскае Каралеўства *6, 8, 19–21, 24–26, 47, 52, 54–55, 57, 61, 72–74, 82, 84, 89, 93–95, 97, 101, 104–105, 109, 112, 130–131, 133–135*
Польшча *11, 16–17, 20, 24, 46, 52, 56, 60, 63, 68–69, 71–72, 75, 77–80, 82–83, 101, 108, 110–111, 114–115, 117–122, 125–127, 130, 141, 148, 150–151*
Портсмут, г. *39, 44*
Пружанскі пав. Гродзенскай губ. *83, 86, 115, 132*
Прусія *14, 24–27, 30–31, 37, 41–42, 52, 54, 69, 79, 82–84, 86, 89, 93, 97, 101, 103–104, 124, 126–127, 131–132, 141*
Прыпяць, р. *75*
Пскоў, г. *75, 147*

Пуацье, г. *36, 125*
П'ямонт *67*
Равіцічы, маёнт. *90*
Радунь, маёнт. *90*
Раперсвіль, г. *121, 154*
Расіенскі пав. Віленскай губ. *17, 63, 102–104, 109, 133*
Расійская імперыя (Расія) *5, 6, 14, 20–24, 26–27, 33, 40–41, 46, 49, 69, 79–81, 91–97, 100–101, 103, 107, 122, 126–127, 129, 132, 135, 139–142*
Росаш, в. Вішнеўскай гміны Люблінскага ваяв. *93*
Русь *56, 68, 148, 150–151*
Русь Белая *56, 75*
Русь Чорная *56, 75, 148*
Русь Чырвоная *56, 75*
Рым, г. *41, 46*
Рэч Паспалітая *5–6, 8–9, 11, 16, 20, 26–33, 38, 41–44, 47, 52–53, 56–57, 60, 68–70, 72, 74–75, 77–78, 83–84, 93–94, 97, 101–105, 108, 113–120, 124, 126–129, 141–142*
Рэчыцкі пав. Мінскай губ. *99*
Саксонія *41, 84*
Сален, г. *31, 33–34, 62–63, 89*
Санкт-Пецярбург, г. *12, 20, 80, 92*
Свіслач, г. *23, 93*
Свянцянскі пав. Віленскай губ. *109*
Седльцы, г. *93*
Сейны, г. *97*
Сібір *83, 87, 91, 94, 96, 100, 119, 139*
Слонім, г. *85, 86*
Слонімскі пав. Гродзенскай губ. (Слонімшчына) *31, 73, 82, 84–86, 110, 116, 136*
Слуцкі пав. Мінскай губ. *95, 99, 117, 138*
Смаленск, г. *113*
Смаленскае княства *56*
Столінскі раён Брэсцкай вобласці *99*
Стравенікі, маёнт. Віленскай губ. *133*
Страсбург, г. *32, 33, 36, 50–52, 55, 72*
Сямігароддзе *25*
Томскі пав. Томскай губ. *100*
Троцкі пав. Віленскай губ. *49, 88–89, 121, 139*
Труа, г. *33, 124*
Трыест, порт *27, 37, 42, 95, 130*
Тулуза, г. *36*
Тур, г. *38, 124*
Турцыя *122*
Тыльзіт, г. *104*
Уаз, дэп. *38*
Украіна *11, 22, 48–50, 56, 59–60, 67–70, 75, 78, 99–101, 127, 135, 141–142*
Упіцкі пав. Віленскай, затым Ковенскай губ. *133, 139*
Фінікія *125*
Фішэва, в. *26*
Франкфурт-на-Майне, г. *34, 68*
Францыя *7, 14, 16, 24–42, 48, 50–52, 54, 62, 65, 73, 78, 80–83, 89, 91–97, 101–103, 105, 107, 112, 113, 115, 117–120, 126–127, 130, 132–135, 138–139, 141*
Цельшаўскі пав. Віленскай губ. *17, 24, 60, 124*
Цюрых, г. *121*
Чорнае мора *122*
Чылі *118*
Чэхія *93*
Шавельскі пав. Віленскай губ. *17, 133*
Шарант, дэп. *38*
Шарант-Энфэр'ёр, дэп. *35*
Шатару, г. *30, 59, 65*
Шаўлі, г. *97*
Шацийён, г. *30, 119*
Швейцарыя *6, 34, 37, 39–40, 83, 89, 93, 97, 121*
Штэйр, г. *26*
Шчара, р. *86, 102*
Шэр, дэп. *31*
Экс, востраў *31*
Эльблёнг, г. *26, 97*
Эндр, дэп. *30, 33, 64*
Эндр-э-Люар, дэп. *38*
Эроль, дэп. *31–32*
Яловікі, фальв. Слонімскага пав. Гродзенскай губ. *85*
Янава, м. Каралеўства Польскага *94*

SUMMARY

The Evicted from the Homeland: Emigration from Belarus and Lithuania in the Aftermath of the November Uprising (c. 1831–1870s)

The study investigates one of the most overlooked problems of the history of the nineteenth century — the emigration of the participants in the 1830–1831 rebellion (known as the November Uprising) from the territories of contemporary Belarus and Lithuania. After a brief survey of the historiography and sources used in the study, the author examines the main reasons for emigration, which included extremely severe, in comparison with the previous period, repressions against the rebels, enforced by the Russian authorities, and patriotic fervour widely spread amongst the rebels even after their defeat.

The overall number of emigrants from Belarus and Lithuania amounted to around 1500–1700 people, the overwhelming majority of whom originated in Vilna, Grodno and Minsk governorates. A slew of different factors determined the arrival of the main amount of the emigrants in the countries of Western Europe. A vast body of them settled in the territory of France, the government of which rendered financial assistance.

In France the natives of Belarus and Lithuania founded a few separate organizations: the Society of Lithuanian and Russian Lands (SLRL), the Society of Fraternal Solidarity and the Lithuanian-Russian Club. During the initial period only SLRL managed to arrange a few public actions and carry out some of its projects, e.g. the collecting and publicationes the rebels' memories. Nevertheless, none of the above-mentioned organizations managed to achieve its goals and exist for a sufficient time.

Over the course of the 1830s and 1840s the emigrants made some influence on the development of the national liberation movement in their home country. In the 1830s there took-place two actions arranged under the guidance of Joseph Zaliwski and Szymon Konarski, which went on to develop in the lands of Belarus and Lithuania. The emissaries managed to achieve only minimal success. Both these actions were brutally suppressed and a number of the participants (Michal Wollowicz, Szymon Konarski and others) were executed. However, in the 1840s the sending of emissaries continued and even increased rapidly during the revolutionary events of 1846–1849 in Europe. Nonetheless, at that time they did not fulfill their objectives either. At the end of the 1850s and on the eve of the 1863 uprising the emigration almost stopped influencing the events occurring in the homeland.

The emigrants sought to compensate for political failure with the struggle on the ideological front. The absence of strict censorship, a lot of free time and other factors facilitated the creation and publication of a vast amount of fiction, memoir, publicistic and scientific works. The emigration gave Belarusian culture such outstanding people as Ignacy Domeyko, Aleksander Rypiński, Ignacy Jackowski, Hipolit Klimaszewski, Jozef Straszewski, Wladyslaw Plater, Eustachy Januszkiewicz, Michal Chodzko and many others.

The failures in achieving the goals brought some emigrants to the conclusion that it would be appropriate to accept an amnesty granted by the government (in case such an opportunity appeared) and return to the home country. As a result, about 200 natives of Belarus and Lithuania petitioned for permission to return to the homeland. Not all who had petitioned gained opportunity to return without fear of persecution; some of those who did had to remain in exile heavy travel expenses.

RÉSUMÉ

Les chassés du pays natal: L'émigration de Bélarus et Lithuanie après l'insurrection de novembre (1831 — les années soixante-dix du XIX siècle)

L'ouvrage est consacré aux recherches d'un des problèmes peu etudiés de l'histoire du XIX siècle — l'émigration des participants de l'insurrection de 1830–1831 («l'insurrection de novembre») d'origine des territoires de Bélarus et Lithuanie modernes. Après la courte revue de l'historiographie du problème et des sources utilisées en recherches, les causes essentielles de l'émigration ont analisées. Ce sont les repressions excessivement sévères, en comparant avec le période precedent, des autorités russes contre les participants d'insurrection, et aussi les dispositions patriotiques largement diffusées parmi les insurgés même au moment de la défaite.

La quantitée commune des émigrés de Bélarus et Lithuanie a fait 1500–1700 hommes environ. La superiorité de ce nombre a l'origine des gouvernements de Vilno, de Grodno et de Minsk. L'ensemble des différents facteurs a determiné le départ de nombre essentiel des émigrés dans les pays de l'Europe Occidental. La plupart d'eux s'est trouvée sur le territoire de France dont le gouvernement a porté secours materiel aux émigrés.

Les émigrés d'origine de Bélarus et Lithuanie ont fondés en France quelques organisations séparées — La Société Lithuanienne et des Terres Russiennes (SLTR), La Société d'Union Fraternelle, Le Club Lithuano-Russien. Seul SLTR a réussi à passer quelques mesures publiques et à réaliser certains ses projets, par exemple le rassemblement et la publication des souvenirs des participants de l'insurrection, pendant premier période de l'émigration. Cependant aucune des organisations nommées ci-dessus n'a pas pû obtenir ces buts et éxister longtemps.

Durant tout le période des années trente et quarante de XIX siècle les émigrés ont influés sur le developpement du mouvement national d'émancipation à la patrie. Pendant les années trente ont-elles étées organisées deux grandes actions developpentes immédiat sur les terres de Bélarus et Lithuanie, sous la dirrections de Joseph Zaliwski et de Szymon Konarski. Les émmisaires n'ont réussis à obtenir que le minimum des succès. En somme toutes deux ces actions ont étées préssées, et les certains participants (Michal Wollowicz, Szymon Konarski et autres) exécutés. Malgré ça l'envoi des émissaires ne cessait pas durant les années quarante et a augmentée fort pendant les événements révolutionnaires en Europe en 1846–1849. Cependant ils n'ont pas parvenus à obtenir ces buts aussi. A la fin des années cinquante et à la veille de l'insurrection de 1863 l'émigration presque cessait d'influer sur les événements politiques à la patrie.

Les émigrés ont aspirés à compenser un certain point la défaite sur l'arène politique par la lutte sur le front idéologique. L'absence à l'Europe Occidental de rude censure politique, la disposition de beaucoup de temps libre et autres facteurs ont concourt à écrir et éditer beaucoup d'œvre d'art, des mémoires, de science, de publiciste etc. L'émigration a donnée à Bélarus et Lithuanie Ignacy Domeyko, Aleksander Rypiński, Ignacy Jackowski, Hipolit Klimaszewski, Jozef Straszewski, Wladyslaw Plater, Eustachy Januszkiewicz, Michal Chodzko et autres hommes de culture.

Les insuccès d'obtenir ces buts ont eus pour conséquance que les certains représentants de l'émigrations ont fait les conclusions de la conformité au but de recevoir (à l'occasion) l'amnistie de gouvernement russe et de revenir à la patrie. En résultat près de 200 émigrés de Bélarus et Lithuanie ont présentés ces petitions de la permission de revenir. Ce ne sont pas tous des présentés qui a reçus la possibilité à revenir sans la crainte des repressions, et une partie des la reçus a été constraint à rester à l'émigration pour les difficultés materielles du retour.

STRESZCZENIE

Wygnani z rodzinnego kraju: Emigracja polistopadowa z Białorusi i Litwy (1831 r. — lata siedemdziesiąte XIX w.)

Niniejsza praca poświęcona jest zbadaniu jednego w mniej znanych problemów historii XIX wieku — emigracji uczestników powstania listopadowego 1830–1831 r., pochodzących z terenów dzisiejszej Litwy i Białorusi. Po krótkim przeglądzie historiografii problemu i wykorzystanych w badaniu źródeł, rozpatrzone zostały główne powody emigracji, a mianowicie nadzwyczaj surowe, w porównaniu z poprzednim okresem, represje rządu rosyjskiego, skierowane przeciwko uczestnikom powstania, jak również nastroje patriotyczne, szeroko rozpowszechnione pośród uczestników powstania nawet w chwili jego klęski.

Ogólna liczba emigrantów tego okresu z Białorusi i Litwy stanowi 1500–1700 osób, w przeważającej większości z guberni wileńskiej, grodzieńskiej i mińskiej. Zbieg różnych okoliczności spowodował ukierunkowanie przeważnej liczby emigrantów do krajów Europy Zachodniej. Gros znalazło się na terenie Francji, rząd której wspierał emigrantów materialnie.

Emigranci rodem z Białorusi i Litwy stworzyli we Francji kilka organizacji — Towarzystwo Litewskie i Ziem Ruskich (TLZR), Towarzystwo Zjednoczenia się Braterskiego i Klub Litewsko-Ruski. Samemu tylko TLZR udało się w początkowym okresie emigracji zorganizować kilka imprez publicznych i zrealizować niektóre swoje projekty, jak na przykład zbiór i wydanie wspomnień uczestników powstania. Żadna jednak z wymienionych organizacji nie zdołała dopiąć swoich celów i przetrwać dłuższego okresu czasu.

W przeciagu okresu lat trzydziestych i czterdziestych XIX wieku emigranci wpływali na rozwój ruchu narodowo-wyzwoleńczego w kraju. W latach trzydziestych zostały zorganizowane dwie wielkie akcje z Józefem Zaliwskim i Szymonem Konarskim na czele, które miały kontynuację za ziemiach Białorusi i Litwy. Emisariuszom udało się jednak osiągnąć tylko niewielkie sukcesy. Obydwie te akcje zostały surowo stłumione, a niektórzy spośród ich uczestników (Michał Wołłowicz, Szymon Konarski i in.) zostali skazani na śmierć. Mimo tego w latach czterdziestych wysyłania emisariuszy nie zaprzestano, a w okresie rewolucyjnych wypadków w Europie 1846–1849 r. akcja ta nawet wyraźnie przybrała na sile. Także wówczas jednak nie udało się osiągnąć wyznaczonych przez emigranckie ośrodki celów. W końcu lat pięćdziesiątych i w przededniu powstania styczniowego emigracja niemal utraciła wszelki wpływ na wypadki polityczne w kraju.

Niepowodzenie na arenie politycznej emigranci starali się kompensować w pewnym stopniu walką na froncie ideologicznym. Brak w Europie Zachodniej surowej cenzury politycznej, duża ilość wolnego czasu i inne czynniki złożyły się na napisanie i wydanie olbrzymej liczby utworów: artystycznych, pamiętnikarskich, naukowych, publicystycznych itd. Emigracja dała Białorusi i Litwie takie postaci jako Ignacy Domeyko, Aleksander Rypiński, Ignacy Jackowski, Hipolit Klimaszewski, Józef Straszewicz, Władysław Plater, Eustachy Januszkiewicz, Michał Chodźko i wielu innych.

Brak sukcesów w osiąganiu stawianych sobie przez emigrację celów doprowadzał niektórych jej przedstawicieli do wniosku o celowości przyjęcia — w razie ogłoszenia takowej — amnestii ze strony rządu rosyjskiego i powrotu do kraju. Ostatecznie około 200 emigrantów rodem w Białorusi i Litwy złożyło podania o pozwolenie powrotu do kraju. Nie wszyscy skorzystali z takiej możliwości powrotu z obawy represji, a część aplikujących musiała pozostać ostatecznie w emigracji z powodu trudności finansowych.

РЕЗЮМЕ
Изгнанные из родимого края: Посленоябрьская эмиграция из Беларуси и Литвы (1831–70-я гг. XIX в.)

Работа посвящается исследованию одной из малоизученных проблем истории XIX в. — эмиграции участников восстания 1830–1831 гг. («ноябрьского»), происходящих с территорий современных Беларуси и Литвы. После краткого обзора историографии проблемы и источников, использованных при исследовании, рассматриваются основные причины эмиграции. Ими являлись необыкновенно суровые, в сравнении с предыдущим периодом, репрессии российских властей против участников восстания, а также патриотические настроения, широко распространенные среди повстанцев даже в момент поражения.

Общая численность эмигрантов из Беларуси и Литвы составляла примерно 1500–1700 человек, преимущественное большинство которых происходили из Виленской, Гродненской и Минской губерний. Совокупность различных факторов определили прибытие основного количества эмигрантов в страны Западной Европы. Большая их часть оказалась на территории Франции, правительство которой оказывало эмигрантам материальную поддержку.

Уроженцами Беларуси и Литвы были созданы во Франции несколько отдельных организаций — Общество Литовское и Русских Земель (ОЛРЗ), Общество Братского Единения и Литовско-Русский Клуб. Лишь только ОЛРЗ удалось в первоначальный период эмиграции провести несколько публичных мероприятий и реализовать некоторые свои проекты, например, сбор и публикацию воспоминаний участников восстания. Однако ни одна из выше упомянутых организаций не смогла добиться поставленных целей и просуществовать продолжительное время.

В течение всего периода 30–40-х гг. XIX в. эмигранты оказывали влияние на развитие национально-освободительного движения на родине. В 30-е гг. были организованы две крупные акции под руководством Юзефа Заливского и Шимона Конарского, которые имели непосредственное развитие на землях Беларуси и Литвы. Эмиссарам удалось достичь лишь минимальных успехов. В целом обе эти акции были жестоко подавлены, а ряд их участников (Михал Воллович, Шимон Конарский и др.) казнен. Несмотря на это, в 40-х гг. присылка эмиссаров не прекращалась, а во время революционных событий в Европе в 1846–1849 гг. резко увеличилась. Однако и в это время им не удалось добиться поставленных целей. В конце 50-х гг. и накануне восстания 1863 г. эмиграция практически перестала влиять на события на родине.

Поражение на политической арене эмигранты стремились в некоторой степени компенсировать борьбой на идеологическом фронте. Отсутствие в Западной Европе жесткой политической цензуры, наличие большого количества свободного времени и др. факторы содействовали написанию и изданию огромного количества произведений: художественных, мемуарных, научных, публицистических и т. д. Эмиграция дала белорусской культуре таких деятелей, как Игнатий Домейко, Александр Рыпинский, Игнатий Яцковский, Ипполит Климашевский, Юзеф Страшевич, Владислав Плятер, Евстафий Янушкевич, Михал Ходько и многих других.

Неудачи в достижении поставленных целей в эмиграции приводили некоторых ее представителей к выводу о целесообразности принятия (в случае появления возможности) амнистии российского правительства и возвращения на родину. В результате около 200 уроженцев Беларуси и Литвы подали прошения о разрешении вернуться на родину. Не все из подавших эти прошения получили возможность вернуться, не опасаясь репрессий, а часть получивших ее вынуждена была остаться в эмиграции из-за финансовых трудностей, связанных с возвращением.

Матвейчык, Д. Ч.

М 33 Выгнаныя з роднага краю: Паслялістападаўская эміграцыя з Беларусі і Літвы (1831 — 70-я гг. XIX ст.) / Д. Ч. Матвейчык. — Мінск: Лімарыус, 2011. — 200 с.: іл.

ISBN 978-985-6740-??-?.

Манаграфія прысвечана адной з малавядомых старонак гісторыі грамадска-палітычнага руху на землях Беларусі і Літвы ў XIX ст. — эміграцыі ўдзельнікаў паўстання 1830–1831 гг. На падставе шырокага кола разнастайных крыніц даследуецца вялікая колькасць звязаных з эміграцыяй пытанняў.

Прызначаецца для спецыялістаў па гісторыі Беларусі, навучэнцаў ВНУ, а таксама для ўсіх, хто цікавіцца гісторыяй.

УДК
ББК